

Функції та етапи формування професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх учителів-словесників гуманітарно-педагогічного коледжу

Н. І. Скрипник

Комунальний заклад вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж», Вінниця, Україна
Corresponding author. E-mail: Nadiyvnu@gmail.com

Paper received 19.08.19; Accepted for publication 06.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2019-202VII82-11>

Анотація. У публікації окреслено основні понятійні ознаки дефініцій «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність учителя-філолога», «мовленнєва компетентність». Зібрано ґрунтовний матеріал щодо наукових розвідок у цій царині. Розглянуто теоретичні засади мовленнєвої та професійної компетентностей. Описані функції природи професійно-мовленнєвої компетентності: пізнавальна, інформативна, комунікативна, мотиваційна. Визначено, що формування професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх учителів-словесників є багатовекторним, складним процесом наукової, пізнавальної, практичної та контрольної-рефлексивної діяльності, який потребує поетапного навчання, відповідних дій викладача і студента, оптимального вибору форм, методів, засобів і видів навчальної діяльності. Формування зазначеної компетентності відбувається у три етапи: мотиваційно-пізнавальний (відбір оптимальних методів, форм і засобів навчання, накопичення знань, необхідних для формування професійних мовленнєвих умінь), оперативно-конструктивний (перетворення знань у переконання й формування на їх основі професійно-мовленнєвої компетентності) та продуктивний (реалізація професійно-мовленнєвої компетентності в конкретних видах педагогічної діяльності). Гуманізація освіти потребує також і психологізації педагогічного спілкування, підвищення рівня мовленнєвої компетентності майбутнього вчителя української мови та літератури. Тому удосконалення професійно-мовленнєвої компетентності є важливим компонентом фахової підготовки педагога. За останні десятиліття кардинально змінився обсяг знань, їх передача та система генерації освіти. Сьогодні підготувати конкурентоспроможного спеціаліста у сфері педагогічної діяльності досить складно. Адже це має бути фахівець, що володіє не лише мовленнєвою компетентністю, а й професійною, які закладено в галузевій освітньо-професійній програмі, достатньою для якісного й ефективного вирішення типових і ситуативних багатофункціональних завдань фахової діяльності. Мовленнєво-професійна компетентність, на думку багатьох учених, розглядається як багатофакторне утворення, що уможливує успішне здійснення професійної діяльності. У структурі професійної компетентності, на думку науковців, можна виокремити проєктувальний, інформаційний, організаторський, мовний, мовленнєвий, комунікативний та аналітичний компоненти. Мовленнєві функції педагога реалізуються в рамках – грамотно спілкуватися з дітьми, батьками, колегами по роботі. Сучасний учитель повинен уміти виконувати прості комунікативні завдання, логічно формулювати свої думки, вести дискусію, переконувати, відстоювати власну думку, доречно використовувати мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації, наочний матеріал та інші медіазасоби. Упродовж навчання та викладання у закладах освіти студенти й учителі відповідно мають дотримуватися комунікативних якостей мовлення – правильності, виразності, доречності, емоційності, логічності, образності, різноманітності, точності, ясності тощо, правил мовленнєвого етикету. На нашу думку, правильність мовлення майбутнього вчителя є основною ознакою сформованості його мовно-комунікативної професійної компетентності, оскільки передбачає систематизовані знання із лінгвістичних дисциплін і вміння їх використовувати практично. Культура мовлення особистості, насамперед досягається шляхом удосконалення вмінь ефективного оперування мовними та мовленнєвими знаннями, зокрема лексичними, стилістичними, текстотворчими, дискурсними, риторичними. У час, коли інформаційний простір заповнили інноваційно-інформаційні технології і студент черпає необхідну для нього загальнокультурну та спеціальну інформацію більше з них, аніж з наукових чи навчально-методичних джерел, у словниковому запасі здобувачів освіти зникли слова з певним емоційно-сприйняттєвим навантаженням, а їх мовлення значно збіднюється та обмежується. Отже, професійне мовлення є способом самовираження фахівця. Це обізнаність з етикетом усного і письмового мовлення, дотримання стилістичних вимог та літературних норм сучасної української мови, умінь працювати з різними видами мовленнєвих завдань, володіння риторикою, культурою мовлення та термінологією професійного спілкування.

Ключові слова: компетенція, компетентність, професійно-мовленнєва компетентність, етап, функція, заклад вищої освіти.

Вступ. Концепція модернізації української освіти, що закладена у Державному стандарті, визначає цілі та завдання вищої освіти, підкреслює необхідність орієнтації освіти не тільки на засвоєння студентами певної системи універсальних знань, умінь і навичок, але і на розвиток їхньої особистості, зокрема мовленнєво-професійної компетентності, що визначає сучасний зміст та якість освітнього процесу. Ефективне формування мовленнєво-професійної компетентності вчителя української мови та літератури є на сьогодні особливо актуальним для суспільства та успішного розвитку країни.

Короткий аналіз публікацій із теми. Значний внесок у дослідження питання культури мовлення викладача внесли: Ф. Бацевич, О. Горошкіна, Ю. Караулов, Л. Карташова, Л. Мацько, Л. Струганець.

Удосконаленню комунікативних умінь педагогів належну увагу приділяють дослідники культури мовлення вчителя: О. Беляєв, А. Коваль, М. Крупа, В. Пасинок, А. Токарська. Методика розвитку мовленнєвих умінь є центральною темою в роботах Т. Балагури, М. Вашуленка, І. Дацюка, Т. Донченко, С. Карамана, Л. Мацько, В. Мельничайка, В. Олійник, О. Пономаріва, В. Тихоші, К. Плиско, М. Пентилюк, І. Хом'яка, Г. Шелехової.

Упровадження компетентнісного підходу в систему української освіти є предметом наукового пошуку Н. Бібік, І. Зимньої, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторського й ін. Слушними вважаємо висновки українських лінгводидактів Н. Голуб, О. Горошкіної, С. Карамана, І. Кучеренко, О. Кучерук, Л. Мамчур, А. Нікітіної, М. Пентилюк, І.

Хом'яка тощо.

У наукових працях І. Зимньої, О. Киричука, О. Леонтєва, В. Семиченко, Н. Тарасевич та ін. подається характеристика різних чинників, які сприяють успішному розвитку професійного мовлення в здобувачів освіти.

Мета. Мета розвідки полягає у науково-теоретичному та методичному обґрунтуванні категорії «професійно-мовленнєвої компетентності» і визначенні сутності функцій та етапів формування мовленнєвої складової фахової підготовки майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін.

Матеріали і методи. Науково-теоретичною базою формування мовленнєво-комунікативної компетентності вчителя-філолога та для реалізації означеної мети необхідними є розробки ефективних методик навчання в освітньому процесі таких мовознавчих дисциплін: сучасна українська літературна мова, техніка і культура мовлення, культура мови, риторика, стилістика, українська мова за професійним спрямуванням. Це забезпечує належний рівень комунікативно-мовленнєвої готовності вчителя до здійснення ним професійної педагогічної діяльності.

Одним із шляхів підвищення професійного функціонального мовлення педагога є якісне викладання зазначених навчальних дисциплін освітньо-професійної програми «Українська мова і література», розробка та застосування оригінальних методичних технологій, нових підходів, які б відповідали потребам розвитку особистості й сприяли професійному становленню майбутніх фахівців. Педагогічне мовлення вчителя потрібно розглядати як мовленнєву діяльність, що передбачає вільне володіння спеціальною термінологією в умовах навчання, спостереження до професійної мовленнєвої діяльності. Вивчаючи навчальні дисципліни, студенти вдосконалюють своє професійне мовлення, здобувають таку освіту, яка дає змогу досягти особистісного, професійного самовизначення та самореалізації. Ефективний розвиток функціонального мовлення можливий тільки в процесі провідної професійної діяльності, зміст, форми й методи якої корелюються з характером умінь, що формуються [6, с. 26].

Результати і їх обговорення. Насамперед з'ясуємо сутність та походження ключових понять. М. Пентилюк стверджує, «компетенція» й «компетентність» співвідносяться як загальне і конкретне, компетентність може мати людина, яка має конкретні знання в певній галузі [8, с. 2–5.]. Н. Бібік чітко розмежує ці поняття, вважаючи, що компетенція має більш вузький характер, бо компетентність – це надрівень сформованих знань, які в інтегрованому вигляді представляють соціально закріплені освітні результати – компетенції.

Українські педагоги послуговуються визначенням компетентності, сформульованим Н. Бібік у «Енциклопедії освіти»: «коло питань, в яких людина добре розуміється; набула характеристика особистості, що сприяє успішному входженню молоді людини в життя сучасного суспільства; як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку в учнів здатності практично

діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері» [2, с. 408].

В. Луговий акцентує на тому, що: 1) «Компетентності покладені в основу кваліфікації випускника»; 2) «Компетентність (компетентності) як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності не слід плутати з компетенцією (компетенціями) як наданими особі повноваженнями» [5, с. 10–11].

На думку І. Зязюн, компетентна особистість – це особистість, яка здатна до постійного розвитку й удосконалення. Тому компетентна особистість постійно перебуває в квадраті з п'яти особистісних і професійних само-: саморозвиток, самоосвіта, самовдосконалення, самоствердження, самоактуалізація.

Американський дослідник Д. Хаймс увів термін «комунікативна компетенція». У навчальному посібнику з риторики Л. Мацько та О. Мацько визначають комунікативну компетенцію як систему знань про правила мовної комунікації, у якій чільне місце відведено знанням про мисленнєво-мовну діяльність [7, с. 20].

Н. Голуб зазначає, що «комунікативна компетентність – це практичний досвід успішного використання мови і мовлення (знань, умінь і навичок) у різних життєвих ситуаціях; індивідуальний досвід реалізації мовних і мовленнєвих знань, умінь і навичок у різних життєвих ситуаціях; дієвий досвід реалізації нагромаджених знань, умінь і навичок із мови й мовлення у процесі комунікації з метою досягнення бажаних результатів; досвід ефективної мовної і мовленнєвої діяльності у процесі пізнання й комунікації (Результати засідання круглого столу з проблем компетентнісного навчання української мови) [1].

Аналізуючи сучасні теоретичні та практичні дослідження провідних науковців можна стверджувати, що саме мовна компетентність є центром і джерелом розвитку різних типів компетентностей: мовленнєвої, соціолінгвістичної, психолінгвістичної, культурологічної тощо. Сам термін «мовна компетенція» було введено Н. Хомським близько середини ХХ століття.

За Т. Шоповим, мовленнєва компетентність обумовлюється здатністю розуміти і створювати смислові вирази відповідно до правил конкретної мови. Наявність знань про мовну систему та вміння правильно спілкуватися – невід'ємна частина професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх вчителів-словесників [10].

М. Пентилюк розглядає поняття «мовленнєва компетенція» як комплексне поняття, яке, спираючись на мовну компетенцію, охоплює вміння вести діалог, сприймати і відтворювати усні і письмові монологічні та діалогічні висловлювання різних видів, типів, стилів і жанрів. А. Богуш наголошує, що мовленнєва компетенція – це вміння адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення [9].

Як бачимо, мовна й мовленнєва компетенції нерозривно пов'язані між собою. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив нам виокремити у мовленнєвій компетенції лексичну, фонетичну, гра-

матичну, діамонологічну та комунікативну компетенції. Так, лексична компетенція ґрунтується на словникової роботі з дітьми, фонетична – формується у процесі роботи з виховання звукової культури мовлення, граматична – охоплює формування граматичної правильності мовлення у практичній мовленнєвій діяльності, в діамонологічній – звертається увага на розвиток діалогічного і монологічного мовлення, комунікативна – спрямована на розвиток мовленнєвого спілкування, мовленнєвого етикету та етичних норм спілкування.

На думку американського вченого Дж. Старка, професійна компетентність формується лише у взаємозв'язку із соціальними настановами фахівця, а саме: професійною ідентичністю (прийняття професійних норм і відповідальності через процес професійної соціалізації); професійною етикою (опанування етичних норм професії); конкурентоспроможністю (здатність до ефективної професійної діяльності в структурі ринкових відносин); прагненням до наукового вдосконалення (необхідність отримати нові знання через дослідницьку діяльність); мотивацією до продовження освіти (потреба в постійному професійному самовдосконаленні відповідно до вимог сучасності) [4; 11].

У контексті зазначеної проблеми виокремлюємо такі функції професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури: пізнавальна (відображення) – пов'язана з роллю мовлення у здійсненні вищих психічних функцій людини, так як мовлення – це знаряддя мислення, то і в педагогічній діяльності воно є основним знаряддям, що дозволяє організовувати і здійснювати її викладачем як під час заняття, так і після нього; інформативна (повідомлення, вираз) – полягає не лише в тому, щоб отримана студентами ціннісна інформація набула особистісного сенсу, а й, найголовніше, у контексті

компетентнісного підходу – застосовувати її в діяльності; комунікативна (вплив) – пов'язана з передачею інформації, обміном думками, а засоби вираження такої інформації можуть бути різними: письмовими, усними, навіть невербальними (міміка, жести) та паравербальними; стимулююча (мотиваційна) – проявляється в мовленнєвій поведінці, спрямованість якої залежить від рівня сформованості професійно-мовленнєвої компетентності [3, с. 4–9.]. У формуванні професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх учителів-словесників усі функції взаємопов'язані й можуть переходити одна в іншу.

Відповідно до зазначених функцій професійно-мовленнєвої компетентності можна визначити такі етапи: мотиваційно-пізнавальний – окреслюється формуванням мовної компетентності; оперативно-конструктивний – визначається виходячи з того, що оволодіння мовою ставить за мету не тільки засвоєння знань про мову, але й уміле використання мовного матеріалу; продуктивний – передбачає формування комунікативної компетентності студентів.

Висновки. Отже, професійно-мовленнєва компетентність майбутнього філолога – це вільне володіння та професійні знання рідної мови, чуття мови, оволодіння педагогом усіма видами компетенцій, постійне самовдосконалення, саморозвиток, допитливість, цілеспрямованість, творчість, ініціативність. Готовність підвищувати свій фаховий рівень та здатність професійної особистості репрезентувати себе в суспільстві засобами мови.

Наступним кроком у дослідженні цього питання може стати опис, практична реалізація та експериментальна перевірка ефективності визначених функцій та етапів формування професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх учителів-словесників гуманітарно-педагогічного коледжу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голуб Н. Компетентнісне навчання – це актуально. *Дивослово*. 2012. № 6. С. 60–62.
2. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Ксенюфонтва А. Н. Теоретические основы педагогического конструирования речевой деятельности. *Вестник Оренбургского государственного университета*. Оренбург, 2002. С. 4–9.
4. Локшина О. І. «Компетентнісна» ідея в освіті зарубіжжя: успіхи та проблеми реалізації. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації: матеріали метод. семінару (м. Київ, 3 квітня 2014 р.). Київ, 2014. С. 51–58.
5. Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Становлення системи основних понять і категорій компетентнісного підходу в умовах парадигмальних змін в освіті. *Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації*: матеріали методол. семінару (3 квіт. 2014 р., м. Київ): у 2 ч. Ч. 1. Київ: Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014. С. 5–19.
6. Луценко І. О. Готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкільниками: навч. посіб. Київ: НПУ, 2001. 96 с.
7. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2003. 311 с.
8. Пентилюк М. Уроки розвитку зв'язного мовлення чи комунікативних умінь і навичок? *Дивослово*. 2010. № 3. С. 2–5.
9. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: монографія / Богуш А. М., Трифонова О. С., Кисельова О. І. та ін. Одеса: ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
10. Шопов Т. *Вторият език*. Софія, 1998. 42 с.
11. Hughes G. H. An Argument for Culture Analysis in the Second Language Classroom. *Culture Bound: Bridging the Cultural Gap in Language Teaching* / Ed. J. Merrill. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. P. 162–169.

REFERENCES

1. Holub N. Competency training is relevant. *Dyvoslovo*. 2012. № 6. P. 60–62.
2. Encyclopedia of Education / editor in chief V. Kremen. Kyiv: Iurincor Inter, 2008. 1040 p.
3. Ksenofontova A. Theoretical foundations of the pedagogical design of speech activity. *Vestnic of Orenburg state University*, 2002. P. 4–9.
4. Lokshyna O. «Competent» idea in education abroad: successes and problems of implementation. Competent approach in education: Theoretical foundations and practice of implementation: Materials of the methodical seminar (the 3 of April, 2014, Kyiv). Kyiv, 2014. P. 51–58.
5. Lugoviy V., Sliusarenko O., Talanova Zh. Formation of a system of basic concepts and categories of competence ap-

- proach in the context of paradigm changes in education. Competence approach in education: Theoretical foundations and practice of implementation: Materials of the methodical seminar (the 3 of April, 2014, Kyiv): in 2 parts. Part 1. Kyiv: Institute of gifted child of NAPS of Ukraine, 2014. P. 5-19.
6. Lutsenko I. Getting ready for speech communication with preschoolers: tutorial. Kyiv: National Pedagogical University, 2001. 96 p.
 7. Matsko L., Matsko O. Rhetoric: tutorial. Kyiv: Higher School, 2003. 311 p.
 8. Pentyliuk M. Lessons in development of connected speech or of communication skills? Dyvoslovo. 2010. № 3. P. 2–5.
 9. Formation of linguistic personality at different age stages: monograph / Bogush A., Tryfonova O., Kyseliyova O. etc. Odessa: PNC APS of Ukraine, 2008. 272 p.
 10. Shopov T. The second language. Sofia, 1998. 42 p.

Functions and stages of the formation of vocational competence of future teachers of the humanities and pedagogical college

N. I. Skrypnyk

Annotation. The article outlines the main conceptual features of the definitions of «competence», «competency», «professional competence of a teacher-philologist», «speech competence». A detailed material of scientific research in this area has been collected. The theoretical foundations of speech and professional competencies are considered. The functions of the nature of vocal-speech competence are described: cognitive, informative, communicative, and motivational. It is determined that the formation of vocational competence of future teachers of language learning is a multi-vector, complex process of scientific, cognitive, practical and control-reflexive activity, which requires step-by-step training, appropriate actions of a teacher and a student, an optimal choice of forms, methods, means and types of educational activity. Formation of the indicated competence takes place in three stages: motivation-cognitive (selection of the best methods, forms and means of learning, accumulation of knowledge necessary for the formation of professional speech skills), operative-constructive (transformation of knowledge into belief and formation of vocational-speaking competency on the basis of them) and productive (implementation of vocational competence in specific types of pedagogical activities). Humanization of education also requires psychologization of pedagogical communication, raising the level of speech competence of the future teacher of the Ukrainian language and literature. Therefore, the improvement of vocational-speaking competence is an important component of the teacher's professional training. Over the last decade, the amount of knowledge, their transfer and education generation system have changed cardinally. Today it is difficult to prepare a competitive specialist in the field of pedagogical activity. After all, this should be a specialist who possesses not only linguistic competence, but also professional, which is incorporated in the branch educational-professional program, sufficient for qualitative and effective solution of typical and situational multifunctional tasks of professional activity. According to many scholars, language-professional competence is considered as a multi-factor education, which enables successful professional activities. In the structure of professional competence, according to scientists, it is possible to distinguish design, information, organizing, lingual, speech, communication and analytical components. The speech functions of the teacher are realized within the framework - competent communication with children, parents, colleagues on work. A modern teacher must be able to perform simple communicative tasks, logically formulate thoughts, conduct a discussion, persuade, and defend opinions, it is appropriate to use linguistic means in accordance with the communicative situation, visual material and other media. During the education and teaching in educational institutions, students and teachers should follow the communicative qualities of speech - correctness, expressiveness, relevance, emotionality, logic, imagery, diversity, accuracy, clarity, etc., the rules of speech etiquette. In our opinion, the correctness of the speech of the future teacher is the main feature of the formation of his language and communicative professional competence, since it involves systematized knowledge of linguistic disciplines and the ability to use them practically. Person's culture of speech, first of all, is achieved by improving the skills of efficient operation of linguistic and speech knowledge, such as lexical, stylistic, text-making, discourse, rhetorical. Nowadays, when the information space is filled with innovation-information technologies and the student gets the necessary general cultural and special information from them, rather than from scientific or educational-methodical sources, words with a certain emotional and perceptive load disappeared in the vocabulary of educators, and their speech is considerably impoverished and limited. Consequently, professional speech is a way of expressing a specialist. This is awareness of the ethics of oral and written speech, adherence to stylistic requirements and literary norms of modern Ukrainian language, ability to work with different kinds of speech tasks, rhetorical possession, speech culture and terminology of professional communication.

Keywords: *competence, competency, vocational-speaking competence, stage, function, institution of higher education.*